

נשים בגיל השלישי והרביעי בתקופת קורונה: זרקור על אוכלוסיות מוחלשות

"מדד הביטחון של נשים" אסיה איסטושינה 2020

דו"ח זה מוקדש למצבן של נשים מגיל 65 ומעלה, שחיות בקהילה. בפרט, הוא מתמקד במצבן של נשים מאוכלוסיות מוחלשות – דוברות ערבית, רוסית ואמהרית, ונשים מזרחיות דור ראשון בישראל. פגיעותן של נשים אלה מתחדדת במיוחד בתקופת משבר הקורונה.

הדו"ח מתבסס על 40 ראיונות עומק עם נשים השייכות לקבוצות האוכלוסייה הנ"ל אשר בוצעו ב-2020 ומשלב את הנתונים הסטטיסטיים של למ"ס משנת 2018 עבור נשים מקבוצות אלה.

רקע

מנתוני הלמ"ס 2018 עולה כי מתוך כלל הנשים מגיל 65 ומעלה בישראל 25% הן נשים עולות מברה"מ לשעבר, 9% הן נשים ערביות, 25% הן דור ראשון של נשים אשר הגרו לישראל מארצות אסיה ואפריקה. בסך הכול, כ-60% נשים בגילאי 65 ומעלה, כלומר רוב הנשים בגיל השלישי והרביעי, משתייכות לאוכלוסיות מוחלשות.

רמת השליטה בעברית והעדר הנגשה לשונית

לפי נתוני למ"ס 2018, רמת השליטה בעברית של נשים מגיל 65 ומעלה דוברות רוסית, אמהרית וערבית לעתים קרובות חלשה או שהן לא מדברות עברית בכלל.

רמת השליטה בעברית של הנשים בגיל השלישי והרביעי מאוכלוסיות מוחלשות היא כדלהלן:

- 56% מהנשים יוצאות ברה"מ לשעבר לא מדברות עברית בכלל או שהשליטה שלהן בעברית חלשה;
- 75% מהנשים הערביות לא מדברות עברית בכלל או שהשליטה שלהן בעברית חלשה;

כתוצאה מכך יכולתן לפנות לקבלת מידע, שירות וסיוע מוגבלת, אם אלה לא מונגשים בשפת אימם. רוב מוקדי המידע הטלפוניים, שחשיבותם ונחיצותם עולה בתקופת הקורונה, אינם נגישים לדוברי שפות. מלבד זאת, אף בעמותות רבות שאמורות להעניק סיוע לקשישים, המענה הטלפוני ואתרי אינטרנט כלל אינם מונגשים.

שימוש בשירותים מקוונים והתמצאות בעולם הדיגיטלי

לעתים קרובות, האוריינות הדיגיטלית של נשים בגיל השלישי והרביעי נמוכה מאוד. חלקן, לרבות ילידות ישראל, כלל לא משתמשות באינטרנט.

42% נשים מגיל 65 ומעלה לא משתמשות באינטרנט. התמונה הפנים קהילתית היא כדלהלן:
61% מתוך נשים מזרחיות דור ראשון בישראל; 77% מתוך נשים ערביות; 40% נשים דוברות רוסית מעל גיל 65
כלל לא משתמשות באינטרנט. 77% מנשים אתיופיות מעל גיל 45 לא משתמשות באינטרנט

כתוצאה מכך, נשים רבות בגילאים אלה לא יכולות לקבל מידע או להשתמש בשירותים מקוונים. זאת בעולם שבו המגמה הכללית היא להעביר שירותים רבים ממתכונת של קבלת קהל פרונטלית למתכונת מקוונת הדורשת אוריינות דיגיטלית ולשונית. בעת משבר הקורונה המגמה הזאת הולכת ומתעצמת, והדבר משאיר הרבה מאוד מנשים אלה מאחור.

התמצאות בזכויות

נשים מגיל 65 ומעלה מאוכלוסיות מוחלשות נוטות להתמצאות פחות בזכויות שלהן - בין השאר בגלל מגבלות השפה, חוסר אוריינות דיגיטלית, ובמקרים מסוימים - העדר השכלה. משבר הקורונה יצר מבול של מידע סותר, אפילו ישראלים דוברי עברית לעתים קרובות מרגישים אבודים לגבי זכויותיהם, על אחת כמה וכמה נשים מאוכלוסיות מוחלשות ונשים ששפת האם שלהן אינה עברית.

מצב כלכלי

גם בימים כתיקונם, נשים בגיל השלישי והרביעי הן עניות יותר מגברים בגילן, גודל החיסכון הפנסיוני בקרב הנשים הוא נמוך משמעותית מגודלו בקרב גברים, ולעתים אף לא קיים כלל. הדבר נכון במיוחד לגבי נשים מאוכלוסיות מוחלשות. רבות מהן מסתמכות על קצבאות זקנה בלבד.

ניתן לראות זאת בבירור באחוז הנשים בגילאים האלה שהכנסתן היא עד 4000 ש"ח בחודש. ההכנסה הממוצעת ברוטו לנפש במשק הבית של 37% מהנשים מגיל 65 ומעלה היא מתחת ל-4000 ש"ח לחודש (לעומת 34% של גברים). בקרב נשים מאוכלוסיות מוחלשות התמונה היא כדלהלן: ההכנסה הממוצעת לנפש במשק בית של 58% מנשים דוברות רוסית, 86% מהנשים הערביות, ו-100% מנשים יוצאות אתיופיה נמוכה מ-4000 ש"ח לחודש.

דירור וסביבת מגורים

יכולתן הכלכלית של נשים בגיל השלישי והרביעי מאוכלוסיות מוחלשות לרכוש מקום מגורים באיכות סבירה ובסביבה טובה היא מוגבלת. הסיבות לכך רבות, ביניהן הכנסות נמוכות, חוסר בהון עצמי למשכנתא והעדר עזרה כלכלית של הדורות הקודמים במשפחה. כתוצאה מכך נשים רבות ממשיכות לגור בשכירות, וגם במידה והן מצליחות לקנות דירה, לא מעט מהן צריכות להסתפק במגורים בשכונות מצוקה, בבתים לא מתוחזקים, בתשתיות לקויות, בהיעדר מעליות, ובמחסור בפארקים ובשטחים ירוקים. הדבר פוגע מאוד באיכות חייהן, מגביל את היכולת שלהן לצאת מהבית, מונע מהן לעסוק בפעילות פיזית, ומוביל לא פעם לתחושת בדידות ודיכאון. כמו כן, ישנה תופעה של לחץ מצד הילדים לרשום את הדירה על שמם, דבר אשר עלול להביא להותרת שליטה על דירת המגורים של אישה בידי ילדיה. נשים דוברות רוסית לעתים קרובות לא מצליחות לקנות דירה כלל. לפי נתוני למ"ס משנת 2018 ל-80% של נשים בגיל 65 ומעלה בישראל יש דירה בבעלותן, לעומת 50% של נשים דוברות רוסית.

בריאות

על אף שנגיף הקורונה פוגע יותר בגברים מאשר בנשים, באופן כללי אחוז הנשים בגיל השלישי והרביעי שמצבן הבריאותי ירוד הוא גבוה מזה של הגברים: כ-46% נשים מגדירות את מצבן הבריאותי כלא כל כך טוב או בכלל לא טוב, לעומת 38% מהגברים. בעיות רפואיות של הנשים זוכות לתשומת לב פחותה, בוודאי בתקופת משבר הקורונה, מה שגורם להזנחת טיפול בבעיות אלה. בקרב נשים דוברות רוסית רמת התחלואה היא אף גבוהה יותר: 59% מהן מגדירות את מצבן הבריאותי כלא כל כך טוב או בכלל לא טוב. כ-83% נשים ערביות מדווחות שמצבן הבריאותי לא כל כך טוב או בכלל לא טוב. בקרב נשים מזרחיות דור ראשון בישראל המספר עומד על 51%.

בדידות

נשים רבות בגילאים האלה מתגוררות לבד, והנתונים לגביהן גבוהים מהנתונים לגבי גברים זקנים: כ-32% מהנשים לעומת 12% מהגברים, כלומר כמעט פי שלושה. ההגבלות של תקופת הקורונה, כגון ההמלצה להימנע מיציאה מהבית, מביקורי משפחה, ממגע עם נכדים, ממפגשים חברתיים בכלל וממפגשים עם חברות בפרט, פוגעות קשות בנשים אלה. תחושת הבדידות שלהן מתעצמת. כמו שצוין קודם, לעתים קרובות, האוריינות הדיגיטלית של נשים מגיל 65 ומעלה נמוכה מאוד. חלקן, לרבות ילידות ישראל, כלל לא משתמשות באינטרנט. כתוצאה מכך, נשים רבות לא יכולות להפיג את בדידותן דרך מפגשים וירטואליים.

ניידות

מספרן של נשים מגיל 65 ומעלה המשתמשות בתחבורה ציבורית הוא גבוה משמעותית מזה של גברים: ל-58% נשים אין רישיון נהיגה, לעומת 22% מגברים.

הנתונים הקשורים לאוכלוסיות מוחלשות אף מבליטים את התמונה הכוללת: בקרב נשים ערביות, ל-93% אין רישיון נהיגה (לעומת 24% של גברים). בקרב נשים מזרחיות דור ראשון בישראל, ל-65% אין רישיון נהיגה. בקרב נשים דוברות רוסית ל-84% אין רישיון נהיגה. בקרב נשים אתיופיות בגילאים האלה ל-100% אין רישיון נהיגה.

פירוש הדבר הוא שנשים בגילאים האלה תלויות יותר מגברים בתחבורה ציבורית, ועל כן הן חשופות יותר לנפילות, וגם להידבקויות במחלות שונות דוגמת שפעת ונגיף הקורונה. בנוסף, אחת הבעיות המשמעותיות בתחום הזה היא העדר תחבורה ציבורית ראויה בישובים ערבים רבים, דבר אשר פוגע ביכולת של נשים שאין ברשותן מכונית פרטית לצאת מהישוב.

אלימות

נשים בגיל השלישי והרביעי עלולות להיות חשופות לאלימות מסוגים שונים - אלימות על ידי זרים, כגון הונאות, תקיפה, שוד ופריצות לדירות; ובנוסף אלימות בבית, על ידי בני משפחה או מטפלים, כולל רצח תוך כדי שימוש

בנשק במרחב האזרחי. לפי הסקר שערכה אוניברסיטת חיפה בשיתוף עם אגודת אשל, דיווחו 18.4% מכלל הנשאלים כי ב-12 החודשים שקדמו לסקר נחשפו לפגיעה, כולל התעללות פיזית ומינית, התעללות מילולית, הגבלת חופש וניצול כלכלי (צבי איזיקוביץ, טובה וינטרשטיין, אריאלה לבנשטיין, סקר התעללות והזנחה של זקנים בישראל, 2005). על פי סקרים שנערכו בנושא בעולם, רוב מקרי ההתעללות (אלימות פיזית ומינית) הם כלפי נשים זקנות (לעומת גברים).

אלימות כלפי נשים נוטה להחמיר במצבי משבר. בתקופת הקורונה בני המשפחה מבליים יותר זמן בבית, והדבר עלול ליצור יותר מתח ולחץ. המגפה והמגבלות הקשורות אליה מגבירות את התחושות של בדידות, בלבול וחוסר התמצאות והופכות את הנשים בגילאים האלה לפגיעות להונאה על יד אנשים שמנצלים את מצבן.

השפעות של מגדר, סטטוס חברתי וגיל על יכולת קבלת סיוע ומיצוי זכויות

הסטטוס החברתי של נשים מגיל 65 ומעלה מאוכלוסיות מוחלשות משפיע על היכולת שלהן לדרוש ולקבל עזרה ולמצות את זכויותיהן. הן סובלות מהדרה מרובה - בתור נשים, זקנות, שייכות לקבוצות מוחלשות, ולעתים קרובות גם עניות יותר. רבות לא מרגישות ש"מגיע להן" לדרוש את הזכויות.

דרכי התמודדות, מקורות תמיכה

נשים רבות בגיל השלישי והרביעי מסתמכות על משפחה, קהילה, אמונה, דת ממוסדת וחברות כדי להתמודד עם אתגרי החיים. זה גם מקום של עזרה, הגנה, תחושת משמעות, קשר אנושי, תמיכה רגשית, חוויות חיוביות וכו'. הקורונה פגעה בצורה קשה במקורות תמיכה אלה, בגלל המגבלות והריחוק החברתי. כיוון שנשים בגילאים האלה מוגדרות כקבוצת סיכון, הציפייה היא שישמרו על עצמן, יתרחקו מאנשים אחרים כולל בני משפחה, ובמיוחד מאירועים רבי משתתפים, כגון חגים משפחתיים, תפילות בבתי כנסת, מסגדים וכנסיות, חתונות, והשתתפות בחוגים.

מבט קדימה

מצבן המורכב של נשים בגיל השלישי והרביעי בכלל ונשים מאוכלוסיות מוחלשות בפרט מתחדד במיוחד בתקופת משבר הקורונה. מצב זה מחייב את רשויות המדינה לבצע מיפוי מקיף של הסוגיות והבעיות הפוגעות יותר בנשים אלה, וזאת כדי ליצור עבורן רשת ביטחון של שירותי בריאות, רווחה, מידע וכן שירותים חיוניים אחרים המאפשרים לקבל מידע, טיפול וסיוע. חשיבה מערכתית לעומק והצעת פתרונות חלופיים לאלה המצויים בשטח יגרמו לנשים אלה למצות את זכויותיהן, לקבל את הסיוע הדרוש ולחיות בכבוד.